

SEGMENTIRANI STRANAČKI SUSTAV BOSNE I HERCEGOVINE

Damir Kapidžić
Sveučilište u Sarajevu
Fakultet političkih nauka

SAŽETAK

Stranački sustav Bosne i Hercegovine je kompleksan i sastoji se od više razina interakcije i međustranačkog natjecanja. Uzimajući u obzir politički relevantne društvene rascjepa često se govori da se svo međustranačko natjecanje odvija unutar etnički definiranih segmenata hrvatskih, srpskih, bošnjačkih (i multietničkih) stranaka, ali empirijski dokazi nedostaju. Analizom izbornih rezultata za Parlament Bosne i Hercegovine od 1996. do 2014. godine, te koristeći mjeru volatilnosti između stranačkih segmenata, dokazujem postojanje četiri (ili tri i pol) etnički definirana stranačka podsustava s gotovo nepostojećom prohodnosti glasača. Istovremeno postoji znatna volatilnost unutar ovih segmenata, što potvrđuje da se političko natjecanje u Bosni i Hercegovini odvija isključivo unutar četiri segmenta stranačkog sustava među strankama istog etničkog predznaka.

KLJUČNE RIJEČI: stranačko natjecanje, Bosna i Hercegovina, segmentirani stranački sustav, etničke stranke

1. UVOD

Političke stranke zauzimaju centralno mjesto u suvremenim predstavničkim demokracijama. Uzajamnu povezanost stranaka i društva jedne države najbolje je prikazati kroz promatranje stranačkog sustava. Osnova formiranja stranaka su podjele u društvu oličene kroz društvene rascjepa. Političke stranke se okupljaju oko relevantnih društvenih rascjepa i identiteta koji mogu imati ekonomsku, jezičnu, vjersku, nacionalnu ili drugu osnovu. Što su društveni rascjepi jasnije određeni, te što je pokretljivost građana preko rascjepa manja, to su stranke na izborima više primorane natjecati se za glasove unutar vlastite grupe birača. U ovakvim slučajevima se govori o zatvorenim rascjepima koji otežavaju ili onemogućuju političko natjecanje za glasove za „druge strane“ rascjepa.

U Bosni i Hercegovini (BiH) je vjerska pripadnost stanovništva činila povijesnu osnovu nastanka stranačkog sustava. Prve stranke su nastale kako bi zastupale katoličke, muslimanske i pravoslavne interese. U današnjem političkom sustavu države, nastalim kroz Daytonski mirovni sporazum, mjesto konfesije je preuzela nacionalna pripadnost koja je čvrsto institucionalizirana kroz konsocijacijsko uređenje države. Današnje političke stranke u velikoj mjeri oslikavaju nacionalno-religijsku podjelu građana BiH i borbu za glasove na izborima prvenstveno vode među pripadnicima vlastitog naroda. Posljedica je nastanak stranačkog sustava koji je specifičan u regiji po svojim karakteristikama. Radi se o sustavu koji odlikuje više odvojenih segmenata među kojima postoji veoma slaba prohodnost glasača.

Ovaj rad ima za cilj analizirati nastanak i razvoj suvremenog stranačkog sustava u BiH, prikazati osnovne karakteristike stranačkog natjecanja, te koristeći mjeru volatilnosti empirijski dokazati postojanje tri ili četiri odvojena stranačka podsustava. Prati se ukupna volatilnost stranačkog sustava, te se komparira s mjerama blokovske volatilnosti (između segmenata) i volatilnosti unutar segmenata stranačkog sustava. Doprinos rada se ogleda u potvrđivanju teze o zatvorenosti političkog natjecanja, prvenstveno unutar hrvatskog i srpskog segmenta političkih stranaka u BiH.

Drugi dio rada predstavlja teorijski okvir društvenih rascjepa, stranačkih podsustava, te mjeru volatilnosti. Treći dio je prikaz razvoja političkog pluralizma u posljednjih četvrt stoljeća, te relevantnih stranaka u BiH. Četvrti dio daje pregled stranačkog sustava zasnovan na rezultatima izbora za Parlament BiH 1996–2014. godine, te posebice putem mjere blokovske volatilnosti analizira tezu o segmentiranom stranačkom sustavu zasnovanom na etničkim društvenim rascjepima. Peti dio zaključuje i daje ocjenu o obliku stranačkog natjecanja u BiH.

2. DRUŠTVENI RASCJEPI, ETNIČKO GLASOVANJE I IZBORNA VOLATILNOST

Političke stranke nastaju oko politički relevantnih društvenih rascjepa, s njima povezanih pitanja i problema, te karakteristika identiteta koji se kroz te rascjepe mogu mobilizirati. Prema Kitscheltu, društvene rascjepe odlikuje trajnost podjele stanovništva prema socijalnim, političkim, privrednim ili kulturnim interesima. Kako postoje znatne prepreke za pojedince koji žele mijenjati svoju sociodemografsku pripadnost, kao i nagrade, obaveze i ograničenja koja dolaze uz članstvo, pojedinci se organiziraju unutar vlastite grupe kako bi zaštitili i povećali vlastite privilegije (Kitschelt 2007). Prema Bartoliniju i Mairu (1990), društveni rascjep se može smatrati jednom vrstom učvršćenja društvenih odnosa.

Politički relevantni društveni rascjepi u BiH su jasno definirani etničkom pripadnošću njezinog stanovništva. Ovo nije izuzetak jer i u drugim, etnički heterogenim republikama bivše Jugoslavije možemo uočiti dominaciju etničkog momenta u političkom životu (Goati 2007, 275). Dugo vremena konfesionalna pripadnost stanovništva bio je jedini politički relevantan faktor u BiH. Partikularni pokreti nacionalnog osvješćenja su u nedostatku sjedinjujućeg, nad-religijskog nacionalnog pokreta doveli do pojave tri glavne etnopolitičke grupe koje su zapravo oslikavale religijsku podjelu stanovništva. U ranoj fazi etno-nacionalnog osvješćenja ove nastajuće grupe dodatno su se učvrstile političkom i stranačkom institucionalizacijom temeljenom na vjerskim razlikama (Imamović 1997). Sustav je poticao formiranje političkih stranaka prema etno-religijskim kriterijima, te utemeljio institucionalni subjektivitet etnički definiranih vjerskih kolektiva (Bieber 2006, 7; Wolff 2006, 28). Kroz konsocijacijsku demokraciju postdaytonske BiH ovi kolektivi su se čvrsto institucionalizirali u odvojene društvene „stupove“. Recipročni odnos između stranke i društva je najočitiji kroz etničku politiku, gdje se stranke identificiraju i bore za glasove unutar vlastite skupine, stvarajući međusobno isključive glasačke blokove (Horowitz 1985, 342). Deschouwer navodi da se konsocijacijska demokracija uspostavlja kako bi se upravljalo društvenim rascjepima beskonfliktnim sredstvima, ali također dolazi do jačanja samih političkih rascjepa kroz političke i komunikacijske prakse. Prvenstveno stranačke elite, koje se nadmeću za ostvarive i realno moguće glasove unutar vlastite grupe, potiču te prakse koje prate društvene rascjepe (Deschouwer 2001, 210; Boix 2007). Etnički podijeljeno društvo BiH je kroz konsocijacijsku demokraciju ostvarilo oblik političkog nadmetanja bez međuetničkih sukoba, ali po cijenu jačanja podjele društva i biračkog tijela po etničkoj pripadnosti, za što su u velikoj mjeri zaslužne političke stranke. Pojedini autori smatraju da natjecanje u etnički segmentiranoj političkoj areni može proizvesti i određeni oblik stabilnosti. Birnir uvodi pojam „etničke privlačnosti“, koja se odnosi na stabilan, ali fleksibilan prečac informacijama o političkom izboru (2007, 9, 49). Posljedica su stabilnije izborne preferencije i manje promjenjivosti unutar stranačkog sustava.

Za određenje stranačkog sustava BiH bitno je naglasiti utjecaj društvenih rascjepa na političko natjecanje. Teorijski je stranački sustav teško detaljno odrediti, te je najprihvaćeniju definiciju ponudio Sartori koji ga naziva „sustavom interakcija koji nastaje kao rezultat međustranačkog natjecanja“ (Sartori 2005, 39). Osnovu stranačkog sustava u demokratskim državama čine pravila i obrasci ponašanja koji nastaju kroz splet kompetitivnih odnosa i interakcija među političkim strankama, te koji njihovo natjecanje čine više predvidivim i uzajamno ovisnim u društvenim okvirima borbe za moć. Stranački sustav je, prema tome, mnogo više od

jednostavnog zbira stranaka. Političko natjecanje koje se odvija isključivo unutar etničkih skupina (ili stupova, prema terminologiji koja opisuje slične pojave u Nizozemskoj i Belgiji) stvara etnički omeđene stranačke podsustave s velikom mjerom samostalnosti. Koristeći Sartorijevu terminologiju u BiH možemo govoriti o kompleksnom stranačkom sustavu s više etnonacionalnih stranačkih podsustava, pojavom koja je prisutna i u drugim multietničkim regijama Europe (Haughton i Deegan-Krause 2015, 69; Manning 2004, 72), gdje se stranke nadmeću za glasove u segmentiranom političkom okruženju.

Empirijski se tvrdnja o postojanju segmentiranog stranačkog sustava može istražiti na više načina: 1) kroz analizu etničke strukture izbornih jedinica i izbornih rezultata etničkih stranaka (Kapidžić 2015), 2) kroz međusobnu komparaciju izbornih rezultata pojedinih (ne/etničkih) stranaka (Hulsey 2015) ili 3) putem volatilnosti između etničkih podsustava, što je cilj ove studije. Izborna volatilnost uzima u obzir vremensku dimenziju promjene glasačke podrške strankama od izbora do izbora. Ona nam može ukazati na stabilnost stranačkog sustava i na postojanost podrške istim strankama. Visok stupanj volatilnosti označava značajne promjene izbornih preferencija glasača od jednih izbora do drugih i ukazuje na nekonsolidiran stranački sustav (Kitschelt 2007, 530). Ova mjera prikazuje nastupanje nekih promjena u stranačkom sustavu, ali se može iskriviti i usmjeno uvećati putem različitih faktora kao što su nestalne predizborne koalicije i cijepanje stranaka, pojave koje su svakako prisutne u BiH. Također ukupna volatilnost stranačkog sustava skriva i ne uspijeva prikazati volatilnost između stranačkih podsustava u BiH, kao ni volatilnost unutar pojedinih društveno-političkih segmenata. Iz tog razloga je potrebno uzeti u obzir i volatilnost između skupina etnički definiranih stranaka.

Ovdje se oslanjam na rad Bartolinija i Maira (1990) koji razrađuju mjeru volatilnosti između stranačkih segmenata (*block volatility* ili BV) i smatraju je korisnim pokazateljem zatvaranja društvenih rascjepa. BV označava promjenu ukupne količine glasova za sve stranke jednog segmenta (stranaka s jedne strane društvenog rascjepa) spram zbira glasova stranaka drugih segmenata. Ova mjera se razlikuje od opće volatilnosti stranačkog sustava, kao i od unutarblokove volatilnosti koja mjeri kretanje glasova između stranaka istog etničkog segmenta. Niska ukupna volatilnost i niska BV su odlike zatvorenog i nekompetitivnog političkog sustava, dok visoke vrijednosti obje mjere ukazuju na otvorene društvene rascjepe i veoma kompetitivan sustav. Dalje, visoka ukupna volatilnost i niska BV se mogu naći u sustavima gdje se političko natjecanje odvija unutar odvojenih segmenata stranačkog sustava (Bartolini i Mair 1990, 43). Ovu mjeru su u svojim istraživanjima također koristili Méndez-Lago (1999), kako bi doka-

zala opadanje značaja društvenih stupaca u konsocijacijskim demokracijama Nizozemske, Austrije i Belgije, te Haughton i Deegan-Krause (2015) kako bi otkrili stranačke podsustave u postkomunističkim državama odlikovane izrazitom nestabilnošću i kontinuiranom zamjenom stranaka.

Kroz nastavak rada prvo ću predstaviti odlike stranaka, izbornog natjecanja i stranačkog sustava BiH, te posebice karakteristike izbora za Parlament BiH u razdoblju 1996–2014. godine. Rezultate ovih izbora, jedinih u BiH na kojim se međusobno natječu sve relevantne političke stranke, korišću kako bih putem mjera volatilnosti i BV dokazao tvrdnju o segmentiranom stranačkom sustavu BiH i političkom natjecanju koje se odvija isključivo unutar etnički definiranih stranačkih podsustava.

3. RAZVOJ POLITIČKOG PLURALIZMA OD 1990. GODINE I RELEVANTNE STRANKE U BIH

Današnja BiH je nekonsolidirana demokracija s višestranakim sustavom. Trenutačni politički i stranački sustav je zasnovan na „daytonskom“ Ustavu BiH iz 1995. godine, ali višestranache je uvedeno nekoliko godina ranije. Proces suvremenog razvoja stranačkog sustava BiH započet je u sklopu demokratske tranzicije koja je obuhvatila Srednju i Istočnu Europu između 1988. i 1990. godine. Prekretnicu ovoj demokratskoj tranziciji svakako čine prvi izbori u studenom 1990. godine, kojima je uvedeno višestranache nakon četiri desetljeća jednostranache vladavine.

Savez komunista BiH je, suočen s gubitkom legitimiteta i permanentnom društvenom i ekonomskom krizom, te okružjem demokratske tranzicije širom Srednje i Istočne Europe i u drugim jugoslavenskim republikama, 1990. godine odlučio dozvoliti višestranacho organiziranje i provesti demokratske slobodne izbore. Prvi slobodni izbori su zakazani iste godine, po uzoru na već provedene izbore u Sloveniji i Hrvatskoj. U srpnju 1990. godine usvojeni su Amandmani LIX–LXXX na Ustav Socijalističke Republike BiH, koji su radikalno izmijenili politički sustav tadašnje socijalističke republike. BiH je određena kao demokratska i suverena država tri ravnopravna naroda (Muslimana, Srba i Hrvata), građana i drugih manjina koji u njoj žive, te im je dana mogućnost, kao nosiocima vlasti, da putem višestranackih, tajnih, kompetitivnih i slobodnih izbora biraju svoje predstavnike u institucije vlasti. Uvedene su slobode udruživanja i političkog djelovanja koje su otvorile vrata za nastanak i/ili povratak političkih stranaka. U nastojanju da se izbjegne partikularizacija i etnizacija stranačkog sustava uvedena je zabrana organiziranja političkih stranaka na etničkoj osnovi. Ovaj potez je ubrzo ocijenjen neustavnim od strane Ustavnog suda SR BiH, što je omogućilo stvaranje etničkih stranaka i etnopolitičku mobilizaciju (Arnautović 2009, 179–180).

Sazivanje prvih slobodnih izbora prati određenu tranzicijsku logiku koju su svojevremeno, nekoliko godina prije političkih previranja u Jugoslaviji, opisali O'Donnell i Schmitter. Prema njima, sama najava slobodnih izbora, popraćena konkretnim koracima kao što su izmjene ustava i donošenjem novih izbornih zakona, pokreće ubrzan proces promjene odnosa između autoritarnih nosilaca vlasti i opozicionih snaga i frakcija. Izglednost održavanja slobodnih izbora političke stranke stavlja u centar političkih zbivanja, pruža im njihov „trenutak slave“, te ih profilira kao nosioce demokratskih i političkih odluka (O'Donnell i Schmitter 1986, 57). U etnički pluralnim društvima ovaj ubrzani proces poprima i dodatnu paralelnu dimenziju nadmetanja među etničkim predstavnicima. Kada ne postoji povjerenje u nepristrasnost javnih institucija, te uvjerenje da će funkcija vlasti donijeti isključivu ili nerazmjernu koristi etničkoj skupini koja pobijedi na izborima, „osvajanje“ tih institucija postaje gorući problem (Horowitz 1985, 194).

Tijekom prve polovice 1990. godine započinje formiranje novih političkih stranaka u BiH. Gdje je ranije Savezu komunista kao jedinoj stranci bilo dozvoljeno političko djelovanje, veoma brzo se uspostavlja višestranački sustav zasnovan na društvenim rascjepima koji su bili potisnuti tijekom jednostranačke vladavine. Najprije se osnivaju tri stranke s etničkim predznakom koje okupljaju hrvatske, srpske ili bošnjačke članove i njihove interese. Etničke stranke se u ovom inicijalnom periodu pojavljuju kao nacionalni pokreti pojedinih etničkih grupacija koje unutar sebe okupljaju raznolike i ponekad suprotstavljene etničke i osobne interese, pritom oslanjajući se na političku baštinu nacionalnih i kulturnih organizacija i stranaka s početka 20. stoljeća. Tako se osnivaju *Stranka demokratske akcije* (SDA; formirana u svibnju i zastupa Bošnjake-Muslimane), *Srpska demokratska stranka* (SDS; formirana u srpnju i zastupa Srbe), te *Hrvatska demokratska zajednica BiH* (HDZ BiH; formirana u kolovozu i zastupa Hrvate). Vladajuća stranka pred izbore mijenja naziv i program djelovanja, te na prvim izborima nastupa kao Savez komunista–Stranka demokratskih promjena (nakon izbornog poraza će ponovo promijeniti ime u *Socijaldemokratska partija BiH*; SDP). Na ovaj način se na „prvim višepartijskim izborima u Bosni i Hercegovini oblikuje (...) višestranački sistem izveden dominantno na etničkoj osnovi“ (Pejanović 2006, 239). Pobjedu na prvim izborima odnose tri stranke koje zastupaju partikularne etničke interese, što će imati dalekosežne posljedice kako po ratna dešavanja u BiH tako i za poslijeratni stranački sustav. Najveći broj današnjih stranaka u BiH će nastati transformacijom ili raskolima unutar ove četiri stranke.

Politički sustav uspostavljen Daytonskim mirovnim sporazumom naglašava institucionalizaciju etničkih podjela kroz uređenje konsocijacijske demokracije, te etnički zasnovanu raspodjelu javnih funkcija.

Na ovaj način su se međuetničko natjecanje i konflikti u poslijeratnom razdoblju mogli svesti na minimum, što je inicijalno dobro prihvaćeno od strane domaćih i međunarodnih aktera (Chandler 2000, 111). Istovremeno se, međutim, politizacija etniciteta ubrzano nastavlja i političke stranke koje zastupaju isključive interese vlastite etničke grupe ostvaruju najveći uspjeh na izborima. Tako su na prvim poslijeratnim izborima održanim 1996. godine tri prijeratne etničke stranke konsolidirale svoj dominantan položaj na vlasti. Politički sustav uspostavljen na načelima konsocijacijske demokracije naglašava natjecanje između stranaka istog etničkog predznaka, dok je međuetničko izborno natjecanje svedeno na minimum. Politički efekti prvih poslijeratnih izbora i potpuna dominacija etničkih rascjepa u biračkom tijelu potvrdile su polarizaciju stranačkog sustava koja je bila jasnija i više rasprostranjena nego na predratnim izborima (Kasapović 1997). Danas, više od dva desetljeća nakon rata, i dalje se može govoriti o kontinuiranoj i potpunoj dominaciji etničkih stranaka u BiH.

Moguće je identificirati pet relevantnih političkih stranaka u BiH u razdoblju 1996–2016, s posebnim akcentom na dva kruga izbora za Parlament BiH u 2010. i 2014. godini. Četiri od ovih pet stranaka su već spomenute ključne stranke na izborima 1990. godine. Relevantne stranke ispunjavaju četiri sljedeća kriterija: (1) samostalni nastup na više od pola izbora; (2) kontinuirano prisustvo u Parlamentu (osvojeni mandat, samostalno ili u koaliciji); (3) učešće u vlasti u najmanje jednom mandatu; te (4) izborni rezultat iznad 5% u posljednja dva kruga izbora.

Relevantne stranke u BiH su: 1) HDZ BiH, koja okuplja i predstavlja hrvatske interese i naglašava hrvatsko i kršćansko naslijeđe. Kroz Hrvatski narodni sabor, u kojem HDZ BiH ima dominantnu ulogu, ona usmjerava djelovanje ostalih stranaka s hrvatskim predznakom. Radi se o dominantnoj stranci u hrvatskom stranačkom podsustavu u BiH i teško je oformiti vlast bez njezinog učešća; 2) SDS predstavlja i štiti političke interese srpskog naroda, njegove tradicije i pravoslavne vjere. Do 2006. godine bila je dominantna stranka među strankama srpskog predznaka u BiH i glavna srpska stranka u vlasti. Natječe se isključivo u izbornim jedinicama u Republici Srpskoj (RS); 3) SDA je osnovana s ciljem da okupi i zastupa muslimansko stanovništvo u BiH, te da stvori političku osnovu za nacionalno sazrijevanje Bošnjaka. SDA se može smatrati najrelevantnijom i najpostojanijom strankom među strankama bošnjačkog predznaka, iako ne dominira tim etničkim segmentom društva; 4) SDP je nastala transformacijom Saveza komunista BiH. Ona je jedina relevantna stranka s kontinuitetom djelovanja koji seže do uspostave prvih stranaka u BiH 1909. godine. Stranka naglašava svoj multietnički karakter i socijaldemokratske ciljeve i može se smatrati jedinom relevantnom multietničkom strankom u BiH; 5) *Savez nezavisnih socijaldemokrata* (SNSD) nastaje uoči prvih

poslijeratnih izbora. Izvorno je stranka sa socijaldemokratskim načelima, a trenutno nastupa kao nacionalistička stranka srpskog predznaka. Od 2006. godine je na vlasti i nemoguće je kreirati sprovedivu politiku u BiH bez uključivanja SNSD-a.

Ostale stranke koje zadovoljavaju veći broj, ali ne sva četiri kriterija su: *Demokratska fronta* (DF), novija stranka multietničkog i socijaldemokratskog opredjeljenja koja je nastala raskolom unutar SDP; *Hrvatska demokratska zajednica 1990* (HDZ 1990), koja pripada hrvatskom stranačkom podsustavu i nastaje raskolom unutar HDZ BiH; *Partija demokratskog progresa* (PDP), centristička stranka srpskog predznaka; *Savez za bolju budućnost* (SBB), centristička stranka koja pripada bošnjačkom stranačkom podsustavu; te *Stranka za BiH* (SBIH), bošnjačka unitaristička stranka nastala raskolom unutar SDA i koja je u periodu odmah nakon rata imala velik utjecaj na politiku u BiH.

Stranke koje su se natjecale na izborima moguće je podijeliti u dvije široko određene skupine: 1) prema etničkoj kategoriji čije interese zastupaju, na bošnjačke, hrvatske i srpske nacionalne stranke i multietničke stranke, te 2) prema vremenu nastanka i djelovanja, na prijeratne i poslijeratne stranke. Zastupanje etničkih interesa prati osnovni društveni rascjep i okosnicu formiranja političkih stranaka u BiH, dok vrijeme nastanka (i djelovanja) mnogo govori o postojanosti i relevantnosti stranke. Pri klasifikaciji etničkih stranaka oslanjam se na Chandru koja definira etničke stranke kao one koje se zauzimaju za partikularne interese jedne etničke kategorije ili skupine kategorija, gdje se ove kategorije mogu s vremenom mijenjati (Chandra 2011, 115). Zastupanje etničkih interesa je, prema tome, ključno obilježje etničkih stranaka gdje je posebno uočljiva partikularnost u tematskom i personalnom sastavu stranke i njezinih programa kojim se neka druga grupa implicitno ili eksplicitno isključuje. Ne postoji jedinstven ili univerzalno primjenjiv indikator etničke partikularnosti već set indikatora koji se moraju prilagoditi za svaki pojedinačni kontekst. Od osam indikatora koje predlaže Chandra koristim pet kako bih klasificirao stranke kao (ne)etničke za svrhu ove studije: etnicitet sadržan u nazivu stranke ili impliciran kroz zvanična stranačka obilježja, kategorije za koje se stranka eksplicitno zalaže tokom predizborne kampanje, implicitna poruka kampanje, te sastav stranačkog rukovodstva kao *ex-ante* odrednice (Chandra 2011, 155–157), kao i distribucija stranačke podrške na izborima kao najrelevantniju *ex-post* odrednicu, budući da će etničke skupine prepoznati i velikom većinom podržati stranku koja služi njihovim interesima (Horowitz 1985; Chandra 2011). Za određenje predratnih i poslijeratnih stranaka koristim datum osnivanja, odvajanja ili transformacije političke stranke. Prema ova dva kriterija stranke je moguće klasificirati kao što je prikazano u tablici 1 na primjeru relevantnih političkih stranaka. Svih

114 političkih subjekata koji su se natjecali na izborima za Parlament BiH od 1996. do 2014. godine klasificirani su na ovaj način.

Tablica 1. Klasifikacija relevantnih stranaka

	Bošnjačke stranke	Hrvatske stranke	Srpske stranke	Multietničke stranke
Prijeratne	SDA	HDZ BiH	SDS	SDP
Poslijeratne	SBIH SBB	HDZ 1990	PDP SNSD	DF

Napomena: Tabela daje pregled relevantnih stranaka kroz njihove skraćenice, dok se u empirijskom dijelu rada uzimaju u obzir rezultati svih stranaka koje su se natjecale za Parlament BiH.

4. ODLIKE STRANAČKOG SUSTAVA NA IZBORIMA ZA PARLAMENT BiH 1996–2014. GODINE

Izbori za Predstavnički dom Parlamenta BiH održani su sedam puta u periodu 1996–2014. godine. Ovo su jedini izbori na kojima se natječu sve relevantne stranke u državi. Sprovode se istovremeno s izborima za Predsjedništvo BiH, za entitetske parlamente, za Predsjednika RS i za kantonalne skupštine u Federaciji BiH. U sedam izbornih ciklusa za Parlament BiH nastupilo je 114 političkih subjekata (Središnje izborno povjerenstvo 2015). Od ovog broja 93 su političke stranke, a 21 je predizborna koalicija. Vrijedno je napomenuti da su sve koalicije bile prijavljene samo za jedne izbore, tj. nisu ponovo izlazile na neke od narednih izbora, iako su iste stranke ulazile u različite koalicije. Radi se o predizbornim koalicijama u koje su uvijek okupljene stranke istog etničkog predznaka. Jedini izuzetak je koalicija opozicionih stranaka *Združena lista*, okupljenih oko SDP-a 1996. godine, koja je uključivala manje multietničke, hrvatske i bošnjačke stranke. Otprilike jedna trećina koalicija su okupljene oko dominantne stranke, gdje se kroz koaliciju želi spriječiti osipanje glasova, a dvije trećine su koalicije manjih stranaka koje udruživanjem žele prikupiti dovoljan broj glasova kako bi prešle izborni prag ili na drugi način osvojile mandat.

Broj stranaka i koalicija po pojedinim izborima kretao se od 17 do 35, s prosječnim brojem od 28,3 prijavljenih stranaka (tablica 2). Posljednjih godina taj broj je relativno stabilan, ali se primjećuju velika odstupanja na prva trima poslijeratnim izborima (kada je izbore sprovodio OESS pod supervizijom međunarodne zajednice). Većina stranaka nije nastupila samostalno na većem broju izbornih ciklusa i tek mali broj stranaka je samostalno (ne u koaliciji) izašao na pet ili više izbora za Parlament BiH: pet stranaka je samostalno izašlo na pet izbornih ciklusa, četiri stranke su

izašle na četiri izbora, a tek dvije su samostalno nastupile na svih sedam izbora.

Tablica 2. Broj stranaka na izborima za Parlament BiH

Godina	Nastupile na izborima	Osvojile mandate	Efektivni broj elektivnih stranaka	Efektivni broj legislativnih stranaka
1996	21	6	4,33	3,41
1998	35	10	5,97	4,59
2000	17	13	7,70	7,29
2002	33	14	8,78	7,95
2006	32	12	8,90	7,17
2010	32	12	9,92	7,67
2014	28	12	9,42	7,60
Prosjek	28,3	11,3	7,86	6,53

Dok je broj stranaka koje su se natjecale na izborima relativno visok, broj stranaka koje su osvojile mandate u Parlamentu BiH mnogo je manji. Na svim poslijeratnim izborima su 24 stranke i 12 koalicija uspjele osvojiti mandate, ukupno 36 političkih subjekata. Velika većina, točnije 58%, osvojila je mandate na tek jednim izborima, dok istovremeno tri četvrtine stranaka i koalicija nisu osvojile mandate na više od dvama izborima. Tek četvrtina stranaka koje uđu u parlament imaju dobre izgleda da taj uspjeh ponove. Efektivni broj stranaka u parlamentu je konstantan kroz zadnjih nekoliko izbornih ciklusa, iako je velik s obzirom na mali broj mandata u Parlamentu BiH (42 mandata), dok efektivni broj stranaka prema postotku osvojenih glasova kontinuirano raste, što predstavlja mjerodavniju vrijednost s obzirom na mali broj mandata. U BiH je moguće govoriti o izrazitom višestranačkom sustavu bez postojanja dominantnih stranaka na nivou cjelokupnog stranačkog sustava. Ipak, uvažavajući etničke društvene rascjepa moguće je identificirati dominantne stranke unutar svakog etničkog (i multietničkog) segmenta.

4.1. UKUPNA VOLATILNOST KOD IZBORA ZA PARLAMENT BiH

Prilikom izračunavanja mjere volatilnosti uključene su sve stranke, bez obzira na postignuti broj glasova (tj. nije primijenjen izborni prag). Kod tretiranja koalicija, raskola, spajanja i preimenovanja stranaka primijenjena su sljedeća pravila: jedinstveni rezultati koalicije ili udružene stranke se računaju spram zbira rezultata pojedinih (neovisnih) članica koalicije ili rezultati izvornih stranaka na prethodnim izborima; kod prestanka koali-

cija, raskola, te preimenovanja stranaka prethodni se rezultati pripisuju najvećoj (ili jedinoj) stranci nasljednici, dok se ostale stranke tretiraju kao novonastale. Na ovaj način uzima se u obzir volja glasača prilikom svjesnog izbora manjih novonastalih stranaka, ali se također kontrolira „umjetna“ volatilitnost koja može biti rezultat promjenjivih koalicija relevantnih stranaka ili promjena imena stranaka i koalicija.

Volatilitnost stranačkog sustava u BiH moguće je izračunati prema postotku glasova i prema broju osvojenih mandata. Kao i kod mjere efektivnog broja stranaka, mjera izračunana na osnovu postotka glasova može se smatrati mjerodavnijom, s tim da između ove dvije vrijednosti ne postoje značajne razlike. U oba slučaja radi se o visokim vrijednostima u rasponu između 18% i 29%, gdje prosječno skoro četvrtina glasača na svakim izborima glasa za drugu stranku ili koaliciju (tablica 3). Ovo uvjetno ukazuje na izrazito nestabilan stranački sustav, te Bosnu i Hercegovinu svrstava među države istočne Europe s kontinuirano visokom volatilitnosti (Sikk 2005; Tóka & Henjak 2007). Međutim, kao što je prethodno u literaturi uočeno, ukupna mjera volatilitnosti skriva isto koliko i otkriva. S obzirom na izrazito segmentiranu osnovu stranačkog sustava BiH, potrebno je dodatno sagledati volatilitnost između etnički definiranih segmenata (ili blokova).

Tablica 3. Ukupna volatilitnost stranačkog sustava BiH

Godina	Volatilitnost glasova (Vv)	Volatilitnost mandata (Vs)
1996	/	/
1998	29,042	26,190
2000	23,045	21,429
2002	18,525	21,429
2006	24,368	26,190
2010	24,325	21,429
2014	24,040	28,571
Prosjek	23,891	24,206

4.2. VOLATILNOST IZMEĐU SEGMENTATA (BLOKOVA) KOD IZBORA ZA PARLAMENT BiH

Mjeru volatilitnosti između etničkih stranačkih blokova ću koristiti kako bih dokazao postojanje segmentiranog stranačkog sustava s tri ili četiri zasebna stranačka podsustava. Kao što sam naveo, Bartolini i Mair (1990) ovu mjeru nazivaju *block volatility* (BV) i koriste je kao indikatora zatvaranja društvenih rascjepa. Bliže namjeni kojoj ću je upotrijebiti je rad Méndez-Lago (1999), iako njezin rad analizira prohodnost glasača u izvorno segmenti-

ranim društvima. U nastavku ću se fokusirati isključivo na mjeru volatilitnosti između segmenata izračunanu na osnovu postotka glasova koju smatram mjerodavnijom, iako ne postoje velike razlike spram mjere izračunane na osnovu osvojenih mandata.

Prilikom određivanja segmenata i pripadnosti pojedinih stranaka određenom segmentu (ili bloku) vodio sam se ranije izloženim kriterijima zasnovanim na radu Chandre (2011). Na ovaj način se identificiraju četiri segmenta i to: bošnjački, s 28 stranaka i 5 koalicija, hrvatski, s 12 stranaka i 8 koalicija, srpski, s 33 stranke i 5 koalicija, te multietnički, s 20 stranaka i 3 koalicije. Nije uočeno mijenjanje pripadnosti stranaka određenom segmentu, dok su koalicije uvijek nastupale na samo jednim izborima. Jedina koalicija sa strankama iz više segmenata pripisana je multietničkom segmentu radi dominantne uloge SDP-a.

Tablica 4 u prvom stupcu prikazuje vrijednosti blokovske volatilitnosti između četiri segmenta. Prohodnost glasača između segmenta bošnjačkih, hrvatskih, srpskih i multietničkih stranaka kreće se između 2% i 9%, daleko ispod vrijednosti opće volatilitnosti, s prosječnom prohodnosti od 5,8% glasača. Ovdje se radi o veoma niskim vrijednostima gdje je prelazak glasača iz jednog stupca u drugi minimalan, što ukazuje na relativno zatvorene segmente stranačkog sustava.

U drugom stupcu tablice 4 prikazane su vrijednosti blokovske volatilitnosti u slučaju kada se spoje segmenti bošnjačkih i multietničkih stranaka. Na ovaj način je moguće donijeti zaključak o tome kolika je prohodnost glasača stranaka hrvatskog i srpskog segmenta prema drugim segmentima stranačkog sustava. Prohodnost je gotovo nepostojeća i kreće se u omjeru 1–2%. To znači da isti omjer glasača kontinuirano glasa za stranke iz hrvatskog i srpskog stranačkog segmenta, te zbira segmenata bošnjačkih i multietničkih stranaka.

Tablica 4. Volatilitnost između segmenata stranačkog sustava BiH

Godina	Blokovska volatilitnost – volatilitnost glasova (4 segmenta)	Blokovska volatilitnost – volatilitnost glasova (3 segmenta)
1996	/	/
1998	6,468	1,015
2000	6,381	1,967
2002	6,189	1,006
2006	2,177	2,177
2010	9,214	1,051
2014	4,664	2,439
Prosjek	5,849	1,609

Rezultati također ukazuju na to da multietničke stranke ne mogu računati na potporu glasača koji su prethodno glasali za hrvatske i srpske stranke, iako rezultati ne tvrde da hrvatski i srpski građani BiH nikako ne glasaju za multietničke stranke u *kontinuitetu*. Kada se sagleda volatilitnost između segmenta bošnjačkih i multietničkih stranaka, ona se kreće između 0% i 16%, s prosječnom blokovskom volatilitnosti od 9,3%, što negira tvrdnju da se ova dva segmenta u potpunosti preklapaju. Ovi rezultati potvrđuju ranija istraživanja o povezanosti glasačke podrške bošnjačkih i multietničkih stranaka, ali isto tako o postojanju stabilne „baze“ multietničkih i bošnjačkih glasača (Hulsej 2015, 521).

Također je zanimljiv porast volatilitnosti između tri segmenta na izborima 2014. godine na 2,4%. To je velikim dijelom rezultat postotno manjeg broja glasova za hrvatske stranke na tim izborima što je mogući odraz pojačanog iseljavanja hrvatskog stanovništva iz BiH. Zanimljivo će biti pratiti ovaj trend na izborima 2018. godine.

Možemo zaključiti da postoji tek djelomična prohodnost rascjepa između bošnjačkih i multietničkih (prvenstveno socijaldemokratskih) stranaka, a istovremeno potpuna neprohodnost glasača po etničko-religijski definiranim rascjepima u BiH. Ipak, mjera volatilitnosti između segmenta je tek dio priče i da bi se u potpunosti sagledalo stranačko natjecanje potrebno je analizirati volatilitnost unutar svakog pojedinog segmenta.

4.3. VOLATILNOST UNUTAR SEGMENTA (BLOKOVA) KOD IZBORA ZA PARLAMENT BiH

Visoka ukupna volatilitnost i niska volatilitnost između etnički definiranih segmenta stranačkog sustava ukazuju na to da se međustranačko natjecanje odvija unutar svakog pojedinog segmenta. Tu tezu je moguće potvrditi analizom volatilitnosti unutar segmenta stranačkog sustava BiH. U tablici 5 možemo uočiti da postoji relativno visoka volatilitnost kod sva četiri segmenta, ali da postoje i razlike. Prosječna volatilitnost je najviša unutar segmenta srpskih stranaka (28,7%), a najniža unutar segmenta bošnjačkih (16,5%) i hrvatskih stranaka (16,7%), dok je kod segmenta multietničkih stranaka 23,7%. Ove vrijednosti su približne mjeri opće volatilitnosti u BiH i daju dobru sliku stvarnog stranačkog natjecanja.

Tablica 5. Volatilnost unutar segmenata stranačkog sustava BiH

Godina	Bošnjačke stranke	Hrvatske stranke	Srpske stranke	Multietničke stranke
1996	/	/	/	/
1998	14,410	17,830	48,832	23,433
2000	6,722	10,226	43,532	24,187
2002	9,972	15,872	22,030	12,533
2006	17,853	26,739	34,630	17,316
2010	31,263	18,960	10,539	9,353
2014	19,012	10,753	12,614	55,800
Prosjek	16,539	16,730	28,696	23,770

Napomena: Pri izračunu volatilnosti unutar segmenata svaki se segment tretira odvojeno. Mjeri se kretanje podrške na osnovu zbirnih rezultata svakog segmenta, a ne na osnovu cjeline sustava. Iako Bartolini i Mair (1990) drugačije računaju volatilnost unutar blokova, na gore prikazan način je bolje moguće prikazati kompetitivnost unutar podsustava.

Također je moguće pratiti dinamiku (etno)stranačkog natjecanja kroz vrijeme. Velika previranja u izbornoj podršci unutar segmenta srpskih stranaka na izborima između 1996. i 2006. godine su gotovo nestala, dok je stanje kod bošnjačkih stranaka postalo kompetitivnije. Volatilnost za hrvatske i multietničke stranke pokazuje znatna odstupanja za 2006, odnosno 2014. godinu, što je refleksija novonastalih rascjepa unutar dominantnih stranaka tih segmenata, HDZ BiH i SDP-a. Volatilnost unutar segmenata stranačkog sustava potvrđuje da se političko natjecanje odvija unutar četiri segmenta stranačkog sustava među strankama istog etničkog predznaka.

5. ZAKLJUČAK: POLITIČKO NATJECANJE U SEGMENTIRANOM STRANAČKOM SUSTAVU

Uvažavajući klasifikaciju stranačkih sustava prema Sartoriju (2005), u BiH možemo govoriti o segmentiranom višestranlačkom sustavu gdje postoje četiri stranačka podsustava zasnovana na etnopolitičkim društvenim rascjepima. Društveni rascjepi koji odlikuju glasače stranaka hrvatskog i srpskog segmenta su zatvoreni, dok je rascjep koji odlikuje glasače stranaka bošnjačkog i multietničkog segmenta djelomično otvoren. Pod određenim okolnostima je moguće pronaći dovoljno preklapanja multietničkog s podsustavom bošnjačkih stranaka, pri čemu bi se u BiH govorilo o segmentiranom stranačkom sustavu s tri i pol podsustava.

Svaki od četiri podsustava odlikuje kompetitivno unutarnje natjecanje s međusobno različitim političkim supkulturama, te neznatnoj političkoj distanci među strankama istog podsustava. Zapravo, osnovna razlika između stranaka u BiH jest prema tome kojem podsustavu pripadaju (tj. klasifikaciji kao srpske, hrvatske, bošnjačke ili multietničke). Među strankama unutar istog podsustava u empirijskoj praksi postoje tek neznatne političke razlike i velika prohodnost glasača. Oblici međustranačkog nadmetanja koji proizlaze iz ovog su fokusirani na pridobivanje glasača iz vlastite etničke skupine, unutar etnički homogenih glasačkih tijela. Među-etničko nadmetanje za glasove ne postoji.

Po kontinuiranoj zatvorenosti prema društvenim rascjepima stranački sustav BiH je jedinstven u jugoistočnoj Europi (možda uz makedonski). Istovremeno možemo govoriti o stabilnom političkom sustavu gdje se podsustavi u BiH javljaju kao stabilne kategorije stranačkog nadmetanja i zastupanja glasačkih preferenci. Zastupanje etničkih skupina u Parlamentu BiH je moguće ostvariti i bez kruto institucionalizirane deskriptivne reprezentacije svakog etničkog segmenta.

LITERATURA

- Arnautović, Suad. 2009. Političko predstavljanje i izborni sistemi u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću. Sarajevo: Promocult.
- Bartolini, Stefano & Mair, Peter. 1990. Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bieber, Florian. 2006. Post-War Bosnia. Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- Birnir, Johanna Kristin. 2007. Ethnicity and Electoral Politics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boix, Carles. 2007. "The Emergence of Parties and Party Systems". In Boix, Carles & Stokes, Susan C. (eds.). The Oxford Handbook of Comparative Politics. Oxford: Oxford University Press.
- Chandler, David. 2000. Bosnia: Faking Democracy After Dayton. London: Pluto Press.
- Chandra, Kanchan. 2011. "What is an ethnic party". *Party Politics* 17(2): 151-169.
- Deschouwer, Kris. 2001. "Freezing pillars and frozen cleavages: party systems and voter alignments in the consociational democracies". In Karvonen, Lauri & Kuhnle, Stein (eds.). Party Systems and Voter Alignments Revisited. London & New York: Routledge.
- Goati, Vladimir. 2007. Političke partije i partijski sistemi. Podgorica: CEMI.

- Haughton, Tim & Deegan-Krause, Kevin. 2015. "Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics." *East European Politics and Societies and Cultures* 29(1): 61–80.
- Horowitz, Donald L. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- Hulsey, John. 2015. "Electoral Accountability in Bosnia and Herzegovina under the Dayton Framework Agreement". *International Peacekeeping* 22(5): 511–525.
- Imamović, Mustafa. 1997. *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878–1914*. Sarajevo: BKC.
- Kapidžić, Damir. 2015. "Democratic Transition and Electoral Design in Plural Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina's 1990 Elections". *Ethnopolitics* 14(3): 311–327.
- Kasapović, Mirjana. 1997. "1996 Parliamentary Elections in Bosnia and Herzegovina". *Electoral Studies* 16(1): 117–121.
- Kitschelt, Herbert. 2007. "Party Systems". In Boix, Carles & Stokes, Susan C. (eds.). *The Oxford Handbook of Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Manning, Carrie. 2004. "Elections and political change in post-war Bosnia and Herzegovina". *Democratization* 11(2): 60–86.
- Méndez-Lago, Mónica. 1999. "Electoral consequences of (de-)pillarization The cases of Austria, Belgium and the Netherlands (1945–96)". In Luther, Kurt Richard & Deschouwer, Kris (eds.). *Party Elites in Divided Societies. Political Parties in Consociational Democracy*. London & New York: Routledge.
- O'Donnell, Guillermo & Schmitter, Philippe C. 1986. *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Pejanović, Mirko. 2006. „Geneza razvoja političkog pluralizma u Bosni i Hercegovini”. U Lutovac, Zoran (ur.). *Političke stranke i birači u državama bivše Jugoslavije*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka.
- Sartori, Giovanni. 2005. *Parties and Party Systems*. Colchester: ECPR Press.
- Sikk, Allan. 2005. "How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe". *European Journal of Political Research* 44(3): 391–412.
- Središnje izborno povjerenstvo. 2015. Statistike i rezultat izbora. <http://www.izbori.ba/> (pristupljeno 16. 04. 2015).
- Tóka, Gábor & Henjak, Andrija. 2007. "Party systems and voting behaviour in the Visegrad countries 15 years after the transition". In Šaradin, Pavel & Eva Bradová (eds.). *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Palacky University Press.

Wolff, Stefan. 2006. *Ethnic Conflict. A Global Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

SUMMARY

THE SEGMENTED PARTY SYSTEM OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

The party system of Bosnia and Herzegovina is complex and consists of several levels of interaction and party competition. Because of the politically relevant cleavages, researchers have claimed that party competition is centered within the ethnically defined segments of Croat, Serb, Bosniak (and multi-ethnic) parties, but there has been no empirical evidence to back that claim. By analyzing election results for the Parliament of Bosnia and Herzegovina 1996–2014, and by measuring the volatility among party segments, the author identifies four (or three and a half) ethnically defined party subsystems with almost non-existent voter fluctuation among them. At the same time, there is a significant volatility within these segments. The empirical analysis confirms the claim that the political party competition in Bosnia and Herzegovina exists solely inside the four segments of the party system among parties with the same ethnic label.

KEY WORDS: party competition, Bosnia and Herzegovina, segmented party systems, ethnic parties.